

Müstəqillik ideyalarının ifadəçisi - "Açıq söz"

Azərbaycan mətbuatı tarixin yoluna 1875-ci ildə "Əkinçi" qəzeti ilə qoşuldu. İlk qəzetin yaradıcısı - Həsən bəy Zərdabini qayğılandıran, müşkülə salan çox məsələlər vardı. Onların bəlkə də ən ümdəsi bunlar idi: baş redaktorun fəaliyyətə başlamasına çətinliklərlə izn aldığı mətbu orqana nə yazmaq üçün jurnalist, nə də oxucu tapacağına ümidi vardı. Soydaşlarının çoxu heç yazıb-oxumağı bacarmırdı. Həsən bəy əmin idi ki, nəşr etdiyi qəzeti "...bir-iki yüzdən artıq da oxuyan olmayacaq". Ancaq bu acı həqiqət onu ruhdan salmadı. Müdrik, uzaqgörən Həsən bəy xalqının, məmləkətinin yalnız o günlərini deyil, gələcəyini düşünərək yoluna davam etdi.

"Əkinçi"nin fəaliyyətə başlaması mübarizlik, fədakarlıq idi. Və "əkinçi"lərin məmləkəti, xalqı üçün gör-dükləri ən böyük işlərdən birincisi Azərbaycan mətbuatının təməlini düz və möhkəm qoymaları oldu. "Əkinçi"dən sonra saysız-hesabsız problemlərə, çətinliklərə rəğmən yaradılan qəzet və jurnallar həmin bü-növrə üzərində qərar tutdular. "Ziya" ("Ziyayi-Qafqaziyyə"), "Kəşkül", "Həyat", "İrşad", "Füyuzat", "Molla Nəsrəddin", "Tərəqqi", "Dəbistan", "Tazə həyat", "Məzəli", "Səda", "Sə-dayi-həqq", "Rəhbər", "Məktəb", "İşıq" və digər mətbu orqanlar "Əkinçi" kimi maarifçiliyi təbliğ et-dilər, milli şüuru oyandırmağa çalış-dılar, cəhəlatə, geriliyə, ətəlatə düş-mən kəsildilər. Fəaliyyətləri nəinki təqdir olunmadı, təzyiqlərlə, maneə-lərlə üzləşdilər, ancaq öz məqsədlə-rindən əl çəkmədilər, məramlarını, məsləklərini dəyişmədilər, xalqımı-zın milli özünüdərkində, milli oyanış prosesində müstəsna rol oynadılar. Belə mətbu orqanlardan biri də "Açıq söz" qəzeti oldu.

İlk sayı 1915-ci il oktyabrın 2-də Bakıda, "İqdam" qəzetinin mətbə-əsində işıq üzü görən "Açıq söz" qə-zeti Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin baş mühərrirliyi ilə fəaliyyətə başla-yıb. Tədqiqatlara əsasən, qəzetin 422 sayı Əli Muxtar Ələkbərovun "İq-dam" elektrik mətbəəsində, 423-cü saydan 704-ə qədər qəzetin nəşri Ha-cı Zeynalabidin Tağıyevin "Kaspi" mətbəəsi əsasında formalaşdırılmış "Açıq söz" elektrik tipografiyasında çap olunub. Qəzetin sentyabr-oktyabr aylarını əhatə edən 8 sayı isə "Nov-ruz" mətbəəsində buraxılıb.

Bir sıra araşdırıcılar ayrı-ayrı vaxtlarda "Açıq söz" qəzetinin nə-şirlərinin və redaktorlarının Mə-həmməd Əmin Rəsulzadə, Məhəmə-d Əli Rəsulzadə, Üzeyir bəy Ha-cıbəyli, Oruc, Qənber və Abuzər Orucov qardaşları olduğunu qeyd ediblər. Filologiya üzrə fəlsəfə dok-toru Rüksarə Məmmədova isə "Açıq söz" qəzetinin fəaliyyət göstərdiyi 4 il müddətində M.Ə.Rəsulzadənin redaktorluğu ilə nəşr olunduğunu, yalnız 1918-ci ilin sentyabr-oktyabr saylarının redaksiya heyəti tərəfindən buraxıldığını yazıb: "Elmi ədəbiyyat-larda qəzetin redaktorları məsələsi ilə bağlı müəyyən yanlışlıqlara yol veril-mişdir. Bir sıra nəşrlərdə, o cümlədən N.Axundovun "Azərbaycanda dövrü mətbuat" bibliografiyasında, A.Aşır-lının "Azərbaycan mətbuatı tarixi", Q.Dünyaminqızının "Cümhuriyyət dövründə Azərbaycan mətbuatı", Z.Kərimovun "XX əsrin əvvəllərində Şimali Azərbaycanda ictimai-siyasi vəziyyət mətbuat səhifələrində" ki-tablarında qəzetin redaktorları kimi M.Ə.Rəsulzadə ilə yanaşı, M.Ə.Əb-düləzizəoğlu, X.İbrahim, Orucov qar-daşları və Ü.Hacıbəylinin də adları qeyd olunub. Lakin M.Ə.Rəsulzadə "Açıq söz"ün təkcə 1918-ci il sent-yabr-oktyabr nömrələrində iştirak et-məyib. Çünki həmin dövrdə o, Bakı-da deyildi. Qəzetin haqqında bəhs olunan sayları redaksiya heyəti tərə-finədən buraxılmışdır. Mətbuat tədqiq-atçısı A.Rüstəmli qəzetin nəşrinin bərpasında M.B.Məhəmmədžadənin böyük rol oynadığını qeyd edir".

"Açıq söz" qəzetinin nəşirlərindən bəhs edərkən isə araşdırıcı ilk olaraq Məhəmmədəli Əbdüləzizəo-lunun (Rəsulzadənin) adını çəkib. Onun bu vəzifəni 1917-ci ilin avqust-unadək icra etdiyini, avqustun 1-dən 1918-ci il yanvarın 3-nə qədərki nömrələrinin Məhəmməd Əmin Rə-sulzadə və Oruc, Abuzər, Qənber Orucov qardaşlarının müştərək nəşir-liyi ilə buraxıldığını diqqətə çatdırıb. Bildirib ki, 1918-ci il yanvar-mart

nömrələrinin nəşiri M.Ə.Rəsulzadə, sentyabr-oktyabr nömrələrinin nəşiri isə yenidən M.Ə.Əbdüləzizəoğlu ol-muşdur.

Məhəmməd Əmin Rəsulzadə rəhbərlik etdiyi və əsas yazarlarından olduğu "Açıq söz" qəzetinin ətrafına

istedadlı qələm adamlarını toplamış-dı. Qəzetin yazarları sırasında Ömər Faiq Nəmanzadə, Yusif Vəzir Çə-mənzəminli, Mirzə Bala Məmməd-zadə, Xəlil İbrahim, Hüseyn bəy Mirzəcamalov, Əhməd Həmdı Qara-ağazadə, Üzeyir bəy Hacıbəyli, Sə-nəttullah Eynullayev, Tağı Şahbazi Simurq, Abdulla Şaiq, Abbas Səhhət, Məhəmməd Hadi, Əhməd Cavid, Hüseyn Cavid və digər vətənpərvər ziyalıların adlarını çəkmək olar.

"Açıq söz" gündəlik "siyasi, ic-timai və ədəbi türk qəzetəsi" idi. Tədqiqatlarda qeyd olunub ki, bu qəzet özünə qədər çıxan mətbu or-qanlardan bir sıra xüsusiyyətlərinə görə əsaslı şəkildə fərqlənib. Belə ki, "Açıq söz"ə qədər Azərbaycan-da nəşr olunan heç bir mətbuat or-qanında "siyasi" sözü əvvəldə işlə-dilməyib.

Qəzetin "Bakı xəbərləri", "Daxili xəbərlər", "Millətlər müharibəsi", "Son teleqraflar", "Sülh ətrafında", "Dövlət Duması", "İran işləri", "Ər-zaq işləri", "Türküstan xəbərləri", "Müsavatda", "Bizim mətbuat", "Şə-hər Duması", "Açıq sütunlar" və baş-qa daimi rubrikaları olub.

Qəzetin ümumi sayına gəlincə, bu barədə də tədqiqatçıların nəticə-ləri fərqlidir. Ayrı-ayrı mənbələrdə "Açıq söz"ün fəaliyyəti boyunca işıq üzü görmüş sayları 704, 720, 724, 725, 750 kimi qeyd olunub. Bu barədə R.Məmmədovanın qənaəti isə belədir: "1918-ci ilin mart qırğınına-dək 704 nömrə çıxıb. Sentyabrda çı-xan nömrələr isə 717-dən başlayır və 724-ə qədər davam edir. Burada iki versiyanın olması mümkündür. Ya qəzet 704-cü sayından 717-ciyə-dək gizli şəkildə nəşr olunub, sadəcə olaraq həmin nömrələr indiyədək ta-pılmayıb, ya da qəzetin nəşri bərpa edilərkən sonuncu nömrənin sayı dəqiğ olaraq xatırlanmayıb. Ona gö-rə də qəzetin davamı 717-cidən baş-lanılıb və qəzetin 724-cü nömrəsi son nömrə olub. Qəzetlə bağlı digər bir yanlış hal onun bir sıra mənbələrdə "Müsavat" partiyasının rəsmi or-qanı kimi qələmə verilməsindədir. Düzdür, "Açıq söz" "Müsavat" ide-yalarının ən əsas daşıyıcısı kimi tanı-nır. Burada M.Ə.Rəsulzadə faktoru da heç şübhəsiz, böyük rola malik-dir. Lakin bununla belə qəzet heç za-man rəsmi partiya orqanı kimi fəa-liyyət göstərməyib, ümummilli və müstəqil qəzet funksiyasını sonadək haqqı ilə yerinə yetirib".

Qəzetin məramı, məsləki ilk sa-yında M.Ə.Rəsulzadə imzası ilə ve-rilmiş "Tutacağımız yol" adlı baş mə-qalədə açıqlanıb: "İştə millətimizin bir qəzetəçisi olmaq hesabilə öhdə-mizə düşən rəhbərlik vəzifəsinin ifa-

də gedən ictimai-siyasi proseslər, mövcud vəziyyət barədə müntəzəm surətdə məlumatlar, Azərbaycanın müqəddəratı, muxtariyyət məsələlə-rinə dair yazılar verilir. "Açıq söz" yalnız dövrün əsas ictimai-siyasi ha-disələrini diqqətdə saxlamırdı, iqtı-sadi, ədəbi-mədəni məsələlər də qə-zetin daimi mövzuları sırasında mü-hüm yer tuturdu.

Qəzetdə dövrün tələblərindən irəli gələn məsələlər daim diqqətdə saxlanılırdı. Dünyanı çənginə almış savaş, mürəkkəb və gərgin ictimai-siyasi vəziyyət sabahını düşünməyə qadir, tərəqqi etməyə səy göstərən millətləri fəal olmağa, məqsədyönlü işlər görməyə sövq edirdi. Məhəmə-d Əmin Rəsulzadə "Açıq söz"də yazırdı: "Özləri lüzumunca bilib, is-tiqbal üçün müəyyən bir ideal (məf-kurə) bəsləyən millət, şübhəsiz ki, böyük bir qüvvət təşkil edir... Bu su-rətdə ayrı-ayrı millətlər, bir millət olaraq yaşaya bilmək üçün, hər şey-dən əvvəl, özlərin bilməli, müəyyən fikir və əməllər ətrafında birləşərək, böyük bir məfkurəyə, qayeyi-xəyalə hədəf olacaq yıldıza sahib olmalıdır. Çünki müttəhid bir ruh və müştə-rək bir qayəyə malik olmayan millətlərlə yeni əsaslar üzərində qurulacaq həyat hesablaşmayacaq və böylə si-lahdan məhrum olan heyətlər kimsə-yə söz eşitdirəməyəcəkdir".

1917-ci il fevral burjuva inqilabın-dan sonra ictimai-siyasi, ədəbi-mədə-ni mühitdə, mətbuatda canlanma mü-şahidə olunmağa başladı. "Açıq söz" də bu canlanmadan geri qalmadı.

Tədqiqatçılar bildiriblər ki, "Açıq söz" Şimali Azərbaycanın bütün böl-gələrində, eləcə də Cənubi Azərbay-can, İrəvan, Orta Asiya, Volqaboyu, Dərbənd, Borçalı, Türkiyə və digər yerlərdə yayılıb.

Fəaliyyətinin ilk illərində ciddi senzura nəzarəti altında olan, təqib-lərə məruz qalan, maneələr törədilən "Açıq söz"ün bir sıra sütunları ağ bu-raxılırdı.

Sovet hakimiyyəti Azərbaycan xalqının milli kimliyini, milli mənlək şüurunu əks etdirmiş, müstəqillik ideyalarının ifadəçisi olmuş bir sıra qəzet və jurnallar kimi, "Açıq söz"ün də geniş tədqiqata cəlb olunmasına, ətraflı araşdırılmasına imkan vermə-di. Bu mətbu orqan barədə də səthi məlumat verməklə kifayətlənilir, ya da ondan mürtəce istiqamətli, burjuva millətçi ideyalarını təbliğ edən qəzet kimi bəhs olunurdu.

Professor Şirməmməd Hüseynov isə "Milli haqq və ədalət axtarışında" kitabında haqlı olaraq bildirirdi: "Uzun illər dəmir seyfərdə gözdən və tədqiqatdan uzaq saxlanılan, yal-nız xüsusi icazə ilə tanış olmaq imka-nı verilən "Açıq söz"ün hər bir nöm-rəsi tariximizin kollektiv yaddaşı, canlı, düşünülmüş və həyat həqiqət-lərini doğru və dolğun əks etdirən salnamədir".

XX əsrin sonlarında Azərbaycan xalqı dövlət müstəqilliyinin bərpası-na nail oldu. Azərbaycan mətbuatının tarixində, inkişafında mühüm yer tu-tan, milli kimliyin, azadlıq ideyaları-nın carçısı olduqları üçün sovet rejı-minin doğru, dürüst araşdırılmasınının yasaq edildiyi digər qəzet və jurnal-lar kimi, "Açıq söz"ün də uzun illər sonra Azərbaycan xalqına yenidən tanıtılması zamanı gəldi...

Zöhrə FƏRƏCOVA,
"Azərbaycan"